

זיכרונות וחוויות של ילד יהודי בדמשק

מאת: ד"ר נתן חסון

הזיכרונות והחוויות שאספר כאן הם מזיכרונותיי וחוויותיי כילד יהודי בסביבה המוסלמית בדמשק, מהן שחוויתי על בשרי ומהן שהייתי עד להן. חזיתי באלימות חברתית, פוליטית ומשפחתית, פגיעה במי שאינו מוסלמי ואפליה של מוסלמים שאינם ערבים.

ד"ר נתן חסון

הכובסות ועוזרות הבית הארמניות שברחו לסוריה אחרי הטבח שערכו התורכים במשפחותיהן. בניגוד לכך, סיפורי המבקרים מארץ ישראל נראו לי אמינים בהחלט. במבקרים אלה קנאתי. קנאתי בנהגי המשאיות הארץ ישראלים שהובילו תפוזים לדמשק, בסוחרים שעשו עסקים עם סבא, בקרובים שהתיישבו בארץ ובאו לביקור ובעיקר הערצתי את השליחים מהארץ. סיפוריהם הציתו את דמיוני. בהשפעת אבא, יהודי בכל רמ"ח אבריו, שהניסים והנפלאות של ארץ הקודש לא משו מפיו, התפתחה אצלי כמיהה מיסטית לארץ ישראל ובמיוחד לירושלים. כך למשל כשאכלנו מצה ארץ ישראלית שאבא נהג לקנות במקביל למצה הדמשקאית, היה מהלל את טעמה וטוען שהיא טעימה יותר מהמצה הדמשקאית. למרות שדעתי הייתה הפוכה, לא יכולתי להתעלם מדעתו של אבא והתאמצתי

כיהודי, חששתי מהתנכלויות ומהצקות ובגיל צעיר מאוד הבנתי שאינני שייך לסביבה המוסלמית. כבר בגן הילדים נפגעתי מתקיפה של ילדים מוסלמים, וככל שגדלתי החמירו ההתנגשויות שהתבטאו ביידוויי אבנים עלינו, תלמידי בית ספר "אליאנס" בעת היציאה מבית הספר. כפייה על ילדי הכיתות הגבוהות להשתתף בהפגנות אלימות, ספיגת מכות בשוק ואף איום על עצם החיים. אולם, יהודים לא נהגו להתלונן בפני השלטונות, שכן תלונות נגד מוסלמים לא היו זכות לטיפול ראוי ויתכן שהיו מפנים אותן כלפי המתלונן עצמו. בקיצור, במהלך שהותי בדמשק בשנים 1932-1945 יהודי דמשק לא ליקקו דבש.

קרובים, חברים ומכרים ממדינות מוסלמיות, בהן מצרים, לבנון, איראן ותורכיה, שביקרו בביתנו סיפרו על החיים הטובים באותן ארצות. הם פארו את רווחתם שם וציירו אידיליה של היחסים עם שכניהם המוסלמים. כילד הקשבתי לסיפוריהם אך לא האמנתי להם, כי התנסיתי בחוויות הפוכות. מעולם לא חשתי באהדת הסביבה המוסלמית כלפי או כלפי יהודים בכלל, אלא בעוינות. חיזוקים לתחושותי זו קיבלתי מבני המשפחה ובמיוחד מעמדותיו של אבא, מבית הספר "אליאנס" שטיפח בנו הערצה לתרבות צרפת והתנשאות מעל התרבות הילידית הנבערת והאלימה. גם ההתייחסות של שכבת המשכילים היהודים תרמה את חלקה. רובם שילבו צרפתית בשפת הדיבור שלהם ולעיתים אף דיברו רק צרפתית. הסיפורים על החיים במצרים, בלבנון או בתורכיה, מדינות פתוחות וליברליות יותר מסוריה, בעלת המסורת האיסלמיסטית והלאומנית, לא הלהיבו אותי ולא עלה בדעתי שארצה להתחלף עם מי מהמספרים על קהיר, אלכסנדריה או בירות, ואפילו לא על "איסטנבול האגדית". סיפוריהם לא נראו לי אמיתיים, אולי אפילו מזויפים. די להזכיר בהקשר זה את מה שהתורכים עוללו למשפחתנו שלנו במלחמת העולם הראשונה, עת הוגלתה למזרח אנטוליה וגרמו למותם ברעב ובקור של סבי וסבתי ושני דודים צעירים. וכן את סיפוריהן של

מאד לשכנע את עצמי שאכן המצה הארץ ישראלית טעימה יותר. סבון מתוצרת מפעל "שמן" או פריט לבוש מתוצרת "אתא" נחשבו בביתנו לשווים בטיבם לתוצרת אירופאית יוקרתית.

פה ושם שררו יחסי שכנות טובים ואפילו ידידותיים בין מוסלמים ליהודים. ליד ביתנו, בסביבה יהודית כמעט מוחלטת, שכנו שתי משפחות מוסלמיות פשוטות, צנועות ונחבאות אל הכלים. אחת המשפחות הייתה סונית והשנייה שיעית. במרחק של כמאה מטרים מאתנו חיתה משפחה מוסלמית נוספת. והיה אפילו קצב מוסלמי - עלי, שמכר בשר כשר. עם מוסלמים אלה לא התעוררו בעיות. לרוב הם היו אלה שזקקו לסייע שלנו ולא אנחנו לשלהם. אחת הנשים השיעיות שמוצאה מ-משע'רה בדרום לבנון העניקה לנו שרותי גוי של שבת ובתמורה השתמשה בחמאם (חדר המרחץ) שבביתנו. גם במקומות עבודה רבים היחסים עם הסביבה המוסלמית היו לרוב סבירים, אך מדי פעם היו התפרצויות ושידול "יצא מהבקבוק" והטיל אימה. לסבא היו לקוחות ומכרים מוסלמים וביניהם גם בעלי אדמות. הוא דיבר על רבים מהם כעל ידידים. פעם בשנה יצאנו לפיקניק בשדותיהם באווירה ידידותית בהחלט. למרות זאת, לא התקבל על דעתי שיחסיו של יהודי עם החברה המוסלמית הסובבת יכולים להיות באמת כנים וטובים.

אבא היה יהודי דתי שהקפיד בקלה כבחמורה, אך היה ליברל מאין כמותו בהתייחסותו למידת דבקותם של אחרים בדת. ריבוי המצוות שיהודי נדרש לקיים היו בעיניו ההוכחה המוחצת לעליונותה של הדת היהודית. הנצרות הייתה בעיניו, כמו בעיני יהודי דמשק בכלל, דת רזה מדי: הם נהגו לומר רק דין חנא כלומר, דק, רזה כמו הדת הנוצרית של חנא. דת האסלאם לעומת זאת, נראתה בעיני אבא גשמית, פשטנית וקנאית. הוא טען, ולדעתי לא בצדק, שלא קיימת באסלאם תחושת החוויה הרוחנית שיהודי חש במילוי המצוות. בכל סיפור ובכל אירוע ביקש לדעת את דתם של המעורבים, במיוחד התעניין אם הם יהודים. אמא לעומתו אהבה גם את ההווי המזרחי, את המוזיקה שלו, ואת חוכמת החיים במשלים ובפתגמים. צפתה בהנאה בסרטים מצריים ואף קראה מדי פעם ספרות ערבית. לאחר צפייה בסרט מצרי אמא נהגה לשחזר את החוויה בבית, סיפרה בצורה מרתקת את עלילת הסרט ושרה בהתרפקות את השירים החדשים ששמעה שם. כשאחד הילדים נפל למשכב, אמא הזמינה בבוקר את רופא המשפחה ואחרי הצהרים את לוחשת הלחשים המוסלמית (אל-רקא'יה). היא טענה שאם הלחשים לא יועילו ולא ירחיקו כל מיני מרעין בישין, הם גם לא יזיקו. לרוב גם לא סיפרה על כך לאבא, כי בעיניו היו אלה "דברים בטלים".

כלל בני המשפחה, דודים, בני דודים וקרובים רחוקים יותר לא היה ספק שעתידנו איננו בסוריה. כולם חששו מיחס המוסלמים כלפי היהודים. שכן האסלאם לא העניק ליהודים שוויון זכויות, בהתאם לעמדת הקוראן נגדם. אירועים רבים שחוויתי כילד בסביבה המוסלמית העידו פעם אחר פעם על הבוז והשנאה שהם חשו כלפינו אנו, זייפני כתבי הקודש בעיניהם ובני האומה שאללה הטיל עליה השפלה ומסכנות.

אספר להלן מעט מהחוויות ובעיקר השליליות והטראומטיות שעברו עלי במהלך חיי בדמשק ועל התרחשויות שהייתי עד להן ומהן למדתי על טיבה ונוהגיה של החברה הדמשקאית המוסלמית.

בגן הילדים

התיקול הראשון הזכור לי עם ילדים מוסלמים אירע כבר בגן הילדים שבבית ספר "אליאנס". מדי יום נהגנו לצאת מהגן בשתי שורות ארוכות כשכל ילד אוחז ביד אחת בסינור הילד שלפניו ובידו השנייה את ידו של הילד שלצדו. נהגנו ללכת במצעד צמוד זה עד לאמצע רחוב היהודים ושם היה הפיזור. כל ילד הלך לביתו הקרוב באופן חופשי או שנאסף על ידי בני משפחה שהמתינו לו. השכונה היהודית לא הייתה גדולה וההליכה בה הייתה בטוחה. אותו יום פורים היה וכל ילד החזיק בידו גם ליצן (פולישניל) מקרטון שהגננת, מדאם ביסטרה, נתנה לו. עוד בטרם התפזרנו, התנפלו עלינו מספר ילדים מוסלמים כבני 12 וחטפו מחמשה או ששה ילדים מאתנו את הליצנים. גם הליצן שלי היה בין החטופים. פרצתי בבכי נורא, כולי מזועזע מהשוד הנבזי. מדאם ביסטרה ניסתה, ללא הצלחה, להרגיע אותי. בסופו של דבר החזירה אותי לגן שם נותר ליצן אחד שאותו העניקה לי. נרגעתי במקצת, אך הביתה הגעתי מזועזע. אירועים כאלה ואחרים, טראומטיים פחות וטראומטיים יותר חוויתי לאורך כל שנות שהותי בדמשק.

הכדורגל הכיתתי

הקהילה היהודית בכללותה הייתה דלת אמצעים ובכיתה שלי לא היה אף ילד שרצה לשחק כדורגל והיה באפשרותו לקנות כדור לעצמו. הספורטאים שבינינו היו מדלי אמצעים ובדרך כלל שיחקו בני הכיתה בכדור סמרטוטים או בכדור גומי קטן שלא הלהיב ולא האריך ימים. יום אחד יזמו כמה מבני הכיתה עריכת מגבית לשם קניית כדורגל כיתתי. הוסכם שהמגבית תהיה פרוגרסיבית כשבעלי האמצעים נדרשו לתשלום גבוה יותר. למרות שמשפחתנו לא הייתה מבעלות האמצעים, התבקשתי להשתתף בסכום גבוה יחסית וגבוה בהרבה ממה שהיה בידי. החלטתי להימנע מהתמקחות ושלמתי את הנדרש ממני באמצעות הלוואה שנטלתי מאחותי מרים. המגבית צלחה, הכדור נקנה ושמחת הכיתה

הרקיעה שחקים.

הלכנו לשחק ברחבה ששימשה את איכרי הסביבה כגורן בעונת הדיש. בהיותי צעיר בשנתיים מרוב בני הכיתה, נחשבתי לשחקן חלש וגרוע ולא שותפתי בדרך כלל במשחקי הכיתה, אך העניקו לי מדי פעם מספר דקות משחק, לרוב גם לא מסרו לי ולא זכיתי לנגוע בכדור. למרות זאת שמחתי מאד כצופה בכדורגל הכיתתי. אך השמחה לא ארכה זמן רב וכבר בעת המשחק השלישי הופיעו נערים מבריוני הסביבה וחטפו מאתנו את הכדור, לא כדי לשחק בו אלא כדי שאנחנו לא נשחק. הם חתכו את הכדור לגזרים. כעבור שלושה ימים הופיעו מולנו אותם בריונים, מחויכים ומדושנים, התנצלו וביקשו צולחה בלי להציע פיצוי וגם בלי כוונה לסטות מדרכם. ברירה לא הייתה לנו והסכמנו לצולחה, אך כדור שני כבר לא קנינו.

סיפורי התורה והקוראן

אחד מהשכנים של אבא במקום עבודתו בח'אן אל-זית הנמצא ב"סוק אל טוויל" המכונה גם "סוק מדחת באשא" היה שיח'י, פטפטן, מנומס וחביב. מדי פעם נהג להיכנס למשרדו של אבא כדי לשתות כוס קפהלהחליף דעות איתו או עם סבא. יום אחד הוא פנה לאבא ואמר לו תגיד לי, יוסף, איזה מין תורה יש לכם, כולה סיפורים מסיפורים שונים. אבא תמה מאד על החריגה של השיח' מדרכו ושאל: האם בקוראן כלולים הסיפורים על אברהם, יצחק, יעקב, יוסף ומשה? אם אכן סיפורים אלה מצויים בקוראן אז גם הקוראן הוא קובץ סיפורים. השיח'י, כנשוא נחש, קם מכיסאו ובחמת זעם צעק על אבא: איך אתה מעז להשמיץ את הקוראן הקדוש? איך אתה מעז לחלל את הקוראן? לשמע הצעקות הצטרפו כמה שכנים והתפתחה מהומה שהייתה יכולה להסתיים בליניץ. נס ממש שהרוחות נרגעו אחרי שאבא התנצל והבהיר שאין לו שום ביקורת על הקוראן וחזר והתנצל על אי ההבנה שנגרמה בשל התנסחותו הבלתי מוצלחת. אבא, מזועזע כולו, המשיך איכשהו בעבודתו.

מעצרו של סבא

זמן מה אחרי כיבוש צרפת על ידי הצבא הגרמני במלחמת העולם השנייה הוכפפה סוריה למשטר וישי הצרפתי ששיתף פעולה עם הנאצים. מדיניות ההשמדה השיטתית של הנאצים טרם נודעה והקהילה היהודית בכללותה לא חשה מאוימת, אך היו פה ושם מעשים שרירותיים מדאיגים נגד יהודים. כך יום אחד לפנות ערב כשאני בביקור אצל סבא וסבתא, נכנסו שני אנשים לביתם, הזדהו כשוטרי חרש, והודיעו לסבא שהם עוצרים אותו על שניהל שיחות פוליטיות ברחוב במטרה לעורר מהומות נגד הממשלה. להגנתו טען סבא שהוא איננו איש פוליטי, שלא ניהל שיחות פוליטיות ומעולם לא עלה בדעתו לעורר מהומות נגד הממשלה. השוטרים לא

טרחו אפילו לענות ונתנו לו ארכה של מספר דקות כדי לארוז לעצמו כמה פריטים אישיים. סבא נטל אתו סדור תפילה, טלית ותפילין ומעט בגדים להחלפה. לא אפשרו לו לקחת יותר מכך. סבתא, כמעט מעולפת, ביקשה לדעת היכן הוא יהיה עצור אך תשובה היא לא קיבלה. למחרת החלה התרוצצות משפחתית כדי לאתר את מקום מעצרו של סבא, לשכור עורך דין ולפעול לשחרורו. שבועות חלפו עד שמקום מעצרו נודע ושבועות נוספים וסכומי כסף ניכרים שולמו כדי לשחרר אותו. הוא לא הובא בפני שופט, לא נמסר לו מעולם היכן ומתי הוא ניסה לעורר מהומות, ולא נודע לו אם מישהו העליל עליו, או שזו הייתה סתם פעולת הפחדה שרירותית נגד יהודים שאפיינה את המשטר הסורי באותה עת.

הלאמת אמצעי התקשורת

זמן קצר אחרי מעצרו של סבא החליטו השלטונות להלאים באופן טוטאלי את אמצעי התקשורת כדי להקל על שטיפת המוח של האזרחים. הוטלה צמורה על העיתונות וכל בעלי הרדיו נדרשו להפקידם במחסנים ממשלתיים. הרדיו באותה העת לא היה מכשיר נפוץ בבתי פרטיים ובבתי הקפה השמיעו בדרך כלל בקולי קולות תקליטים על גרמפון. משום כך לא היה קושי לשלטונות לאסוף את מכשירי הרדיו ולאחסנם במחסניה. הסיפור הבא מלמד עד כמה היה הרדיו מכשיר נדיר.

ילד צעיר בן השכונה ביקר בביתנו, כשפתחתי את הרדיו הוא נדהם ושאל - מי מדבר? אמרתי לו שזה הרדיו. והוא התעקש ושאל שוב - ברצינות, מי מדבר? חזרתי ואמרתי לו שזה הרדיו. הוא הסתובב סביב הרדיו וביקש לראות את הגמדים שכנראה מסתתרים באיזשהו מקום. אחרי שהעלה חרס, עזב את הבית מאוכזב מבלי שהצלחי לגלות מי דיבר.

מכשיר הרדיו שהיה באותה עת בביתנו היה גדול ומגושם. על קיומו של הרדיו אצלנו ידע ציבור רחב מאד. לא עלה בדעתנו להסתכן בהסתרתו, למרות רצוננו העז להאזין למקורות מידע עצמאיים. קול ירושלים היה אז פופולארי מאד בביתנו, אף כי את החדשות בעברית רוב בני המשפחה לא הבינו כלל, אחרים הבינו מעט ולעיתים נתנו לחדשות פרוש מעוות. מוצאי שבת היה מוקדש תמיד להאזנה לשירי המסורתיים של עזרא אהרון, בליווי נגינתו על העוד. והנה הוראה ממשלתית שמאלצת אותנו לוותר על מקורות מידע אמינים ועל ההאזנה לשירים האהובים.

בבוקר ההפקדה הזמנו "ערבייה" (עגלה רתומה לשני סוסים שהייתה הטקסי של אותם ימים), העלנו אחר כבוד את הרדיו האהוב שלנו עליה ונסענו הדוד דאוד ואני והפקדנו את הרדיו. "מאסרו" של הרדיו נמשך מספר חודשים עד שהשלטונות התעשתו ושינו את מדיניותם הנלוצה.

סטירת הלחי של אוסתאז ביטאר

אוסתאז ביטאר לימד ערבית בבית ספר אליאנס. בניגוד לשני המורים הערביים האחרים, אוסתאז שאלאתי ואוסתאז סלאמה שהחליף אותו אחרי פרישתו, ביטאר הבליט את אדיקותו המוסלמית והיה גאה מאד בדתו ובערביותו. בניגוד אליהם, הוא גם לא היסס לבטא מדי פעם דעות אנטישמיות. הוא היה סוג של מלמד מתנשא שלא חיבב את תלמידיו. שאלאתי לעומתו קינא ביהודים ופרסם ספר על הציונות וההתיישבות בארץ כדי שהערבים ילמדו מהציונים. סלאמה היה משכיל ובקי וביקש להנחיל לתלמידיו את התרבות הערבית שאותה העריץ.

הייתי תלמיד ממושמע מאד שמעולם לא עשה צרות, מקפיד בהכנת שעורים, משתתף פעיל בשעורים ואחד המצטיינים בכיתה. משום כך הושבתי, כנהוג בכיתתנו באותה עת, בשורת הספסלים הראשונה. באחד השעורים דיבר אוסתאז ביטאר על הפועל. הוא כתב על הלוח ואמר – לכתוב הוא פועל. מחק את המילים שכתב ואמר – למחוק הוא פועל. לאחר מכן ירד מהדרגש והלך לכיוון שלי – לרדת הוא פועל, ללכת הוא פועל וגם להרביץ הוא פועל והרביץ לי סטירת לחי מצלצלת והתפוצץ מצחוק. גם התלמידים פרצו בצחוק. איש מהם לא העז למחות.

אמנם מכות היו מקובלות מאד בבית הספר, אך אלה ניתנו כעונש על התרשלות, הפרעות והתנהגות שלילית. תלמיד לא הוכה על לא עוול בכפו. אוסתאז ביטאר היכה דווקא אותי אך ורק כביטוי לשנאתו לתלמידים.

מהומות אל-אילשי

אי שקט פוליטי וחברתי אפיין את דמשק בכל שנות מלחמת העולם השנייה. המאבק לעצמאות ולשחרור סוריה מצרפת החרף מאד וכל אותה עת אירעו הפגנות אלימות רבות ורציחות פוליטיות. ביניהן זכורה לי רציחתו של עבד אל-רחמאן אל-שהבנדר שאת הלווייתו המרשימה הלכתי לראות. בין שאר צרות המלחמה נפגעה גם אספקת החיטה ללחם ולא תמיד האספקה הייתה סדירה עקב פגיעת הצוללות הגרמניות בסחר הימי. מדי פעם הוכן לחם מתערובת של חיטה עם גרעינים אחרים. היו פעמים שלא הייתי מסוגל לאכול את הלחם ואבדתי במשקל עד כדי חשש לבריאותי. לעומת זאת, בהעדר אפשרויות יצוא מארץ ישראל לאירופה, שפעו באותה עת התפוזים הארץ ישראלים שהובאו בכמויות עצומות

ברכבות ובמשאיות. גם הפירות והירקות המקומיים היו מצויים בשווקים ובמחירים סבירים. לעומת זאת מחירי המוצרים המיובאים הרקיעו שחקים. הנשיא בפועל אל-אילשי שמונה בעקבות מותו של הנשיא טאג' בינואר 1943, פעל בנחישות לאיזון התקציב הממשלתי. אחת מפעולותיו הראשונות הייתה העלאת מיסים וביטול

הסובסידיה ללחם. מחיר הלחם שולש כשהועלה מ-11 גרוש ליותר מ-30 גרוש. התגובה הייתה מהומה רבתה – הפגנות אלימות שבהן קראו: ג'ועאני! ג'ועאני! רטל אל-ח'יבז בתלאתין – רעבים! רעבים! רוטל (= שני קילו וחצי) לחם ב-30 גרושים, קריאות נוספות היו בנוסח: אל-אילשי ג'רדון בימשי! אל-אילשי הוא עכברוש מהלך! שביתות כלליות שיתקו את הכלכלה, בית הספר נסגר ואנו הילדים מצאנו עצמנו בחופשה מאולצת וחיפשנו עניין והרפתקאות.

רעיון טוב להרפתקה מעניינת צץ בראשו של דודי יעקב בבוקר שבת אחרי התפילה. הוא הציע שנצא יחד העירה כדי לראות את המהומות. שמחתי מאד להצעה, ויחד הלכנו לסבא ובקשנו רשות ללכת להביא את הדואר מתיבת הדואר שבמשרד הדואר המרכזי, בלב לבו של איזור המהומות. בהיסח הדעת, סבא הסכים. יצאנו מיד לכני שסבא יתעשת. היה זה יום סגרירי וגשום במקצת, אך אנו היינו נחושים. כבר ב-מאדנית אל שחם, עוד לפני שהגענו ל-סוק אל-טוויל נתקלנו בחבלות ובמזקים שהפורעים גרמו – נורות רחוב וחלונות מנופצים. שברי זכוכיות בכל מקום ופה ושם חנויות פרוצות ושרופות. התקדמנו ל-סוק אל חמידיה, שבתחילתו לא היתה נפש חיה וגם פחות הרס נראה. השקט היה מפיחיד, אך אנו חיפשנו את הסערה והמשכנו להתקדם. לאורך כל הרחוב היו ערימות ערימות של אבנים שמארגני הפרעות הכינו לקראת מעברם. לא עלה בדעתנו שאנו יכולים להיפגע כי הרי בסך הכל באנו להסתכל ולא להשתתף במהומות. המשכנו בדרכנו כשלקראת קצה השוק נתקלנו בקהל מפגינים סוער. המחזה היה מרהיב והתלהבות ההמון אחזה גם בנו. התקדמנו בתוך הקהל הסוער עד שהגענו לראש ההפגנה. כשהגענו לרחבה שמול רחוב ג'מאל באשה עמדה מולנו פלוגת חיילים חמושים, פרסה שורות שורות לרוחב כל הרחבה. מפקד הפלוגה צעק לעברנו ודרש להתפזר. תחת זאת הוא זכה במטר אבנים מן הערמות שהיו במקום. הוא לא היסס ופקד על החיילים לירות. דודי נתן לי יד ויחד עם שאר המפגינים נסנו. תוך שניות ניתקה אחיזת ידינו עקב לחץ הבורחים. נפלתי לבוץ ונרמסתי. כשהצלחתי לקום כדי להמשיך לרוץ, דרך מישהו על אחת מנעלי והיא נחלצה מרגלי. המשכתי לרוץ עם נעל אחת כשכולי מזהם מבוץ. במהומת הריצה עפו טרבושים, כפיות ונעליים שהבורחים השאירו פזורים על רצפת השוק. עד מהרה כולם השיגו אותי והייתי אחרון הבורחים. רצתי יחיד בשוק שהתרוקן והמשכתי כל עוד רוחי בי. כשהתקרבת הביתה נתקלתי באליהו אחי שהלך יחד עם בן דודתי זקיטו, יצחק חנונו-חן, הידוע בקיבוץ תל קציר בכינוי פלומנס. הם הזדעזעו וצחקו למראי המזוהם ועוד בנעל חסרה. הסתבר שגם הם חיפשו עניין וחשבו ללכת לבדוק את הנעשה ברחובות. החזרתי אותם יחד אתי הביתה.

רבה. אחרי שהושלמה התקנת המדורה, התפזרו הנערים שעמלו עליה כדי לחזור כשעתיים מאוחר יותר להדלקתה. לפי כמות העצים שנערמה נראה היה שהשמחה סביב המדורה תמשך עד אור הבוקר. אולם, עם רדת החשכה הגיע שומר הלילה המוסלמי של האיזור והסתובב ברחבה. אנו הילדים כבר הבערנו את המדורות הקטנות. לפתע השומר חמד לו לצון ותוך בוז מזעזע כלפי הנוער היהודי, הוא החליט להבעיר את המדורה הגדולה עוד לפני שקהל החוגגים אמור היה להגיע. נטל מטאטא, הבעיר אותו באחת המדורות הקטנות וזרק אותו בוער על המדורה הגדולה. ההתלקחות היתה מהירה מאד והמחזה היה מדהים, אך הקהל שהיה אמור לחזות בו לא נוכח.

קיט בבלודאן

כמו רבים מיהודי דמשק נהגנו לקייט מדי קיץ בעיירת ההרים בלודאן, שם שכרנו שני חדרים גדולים אצל האיכר אבו מחמוד. לקראת לילה פרשנו מזרונים על הרצפה והתקנו מקומות לינה לכל בני המשפחה. בשבת בבוקר אחד החדרים היה הופך לבית כנסת ובעת התפילה היה מתמלא מפה לפה.

לאבו מחמוד היו שדות, מטעים, בוסתנים מגוונים ובעלי חיים שונים. היינו מורשים לטייל בבוסתנים ובמטעים שלו בליווי אחד מילדיו הקטנים משום שלא היינו מורשים לקטוף פירות מהעצים. יום אחד עלינו, דודי יעקב ואני, במעלה הטרסות של מטעיו כשמעלינו עמד בנו עאדל, שהיה באותה עת כבן 17. כשהתקרבו אליו הוא לפתע הניף אבן ענקית וצעק "אני צריך להרוג אתכם יא יהוד" וזרק בכוח רב את האבן לעבר הדוד יעקב. למזלו האבן לא פגעה בו אלא בסלע שלפניו ושברים ממנה נתזו לכל עבר. אחד השברים, חד כתער, פגע בצווארו ויצר חתך של כארבעה סנטימטרים. החתך לא פגע בעורק ראשי אלא בוורידים. דם רב ניגר מצווארו ופטמה, בתו הבכירה של אבו מחמוד שהבחינה במתרחש, אצה לעבר דודי, אמרה לנו "אל תשימו לב לעאדל, הוא משוגע". תוך כדי כך הורידה את כיסוי ראשה, חתכה ממנו פס והשתמשה בו כתחבושת לחבישת הפצע. רצנו במהירות למרפאה קרובה שם תפרו את הפצע ועצרו את הדימום.

אותה נשמה טובה, פטמה, התאהבה בפאזי. המשפחה התנגדה לקשר זה ורצתה להשיאה לבחור אחר. יום אחד כשהיא עמדה בסירובה, תפס אותה אחיה הבכור מחמוד, ולעיני האם והאב הפליא בה את מכותיו בפראות מטורפת. בנוכחותי הוא הכה אותה באגרופיו בפניה, בחזה ובבטנה, בעט בכוח רב בכל חלקי גופה והטיח את ראשה בקיר תוך דרישה שתסכים לשידוך שהמשפחה הייתה מעוניינת בו. והיא בוכה, כמעט מעולפת, עמדה בסירובה. לא האמנתי שתישאר בחיים אחרי המכות הפראיות של אחיה.

היה זה לי שעור מאלף על האלימות בתוך המשפחה

דודי עדיין לא היה בבית. בשלב זה חששו במשפחה לברר את גורלו במשטרה שמא גם המבררים יעצרו. גם סביר שבמערכות המידע של התקופה, לא היה טעם בברורים בשלב מוקדם כל כך, משום שגם בידי המשטרה לא יכול היה להימצא מידע כלשהו. לפנות ערב דודי הגיע הביתה חבול ומוכה. הוא סיפר שנעצר על ידי המשטרה יחד עם מפגינים רבים אחרים, הוכה באכזריות רבה ואפילו לא נחקר.

מאחר שנותרה לי נעל טובה אחת, והמצב הכלכלי היה קשה, מיותר היה לקנות זוג. אבא פנה לאבו תייסיר, בעל בית מלאכה קטן לנעליים והזמין אצלו נעל אחת עבורי. אבו תייסיר הכין נעל בודדת, פחות או יותר תואמת את בת זוגה הישנה. הלכתי למעלה משנה בזוג הנעליים המשונה הזו שבו נעל אחת חדשה מבת זוגה כשצבען אינו ממש זהה.

הצתת מדורת פורים

רבים מילדי השכונה נהגו להבעיר מדורות בפורים כדי לשרוף את המן הרשע. קבוצות קבוצות¹ של ילדים היו עוברות מבית לבית לבקש תרומת עצים בקריאה מאורגנת "יא חטבה יא זית כאז" (בול עץ או נפט). לרוב היו הקריאות נענות והילדים היו מקבלים בול עץ מהמלאי ששימש לחימום מים. בתים שלא אחסנו עצים תרמו כמה גרושים לקניית עצים. כשהתרומה השביעה את רצון הילדים היו צועקים "אללה יבייצ" ו"שכון" (שהשם יאיר את פניכם) וכשהתרומה היתה עלובה צעקו "אללה יסאוד ו"שכון" (ישחיר את פניכם) או "ובחילין ע-זיתונה!" (קמצנים שאפילו לא מנדבים זית אחד). אחרי השלמת איסוף העצים הילדים היו מבעירים בערב את המדורה ושמחים בשריפתו של המן הרשע. חברי תנועות הנוער הבוגרים לא נהגו לאסוף עצים בבתיים אלא תרומות כסף למדורה מרכזית גדולה סביבה רקדו ושרו. שנה אחת נבחרה הרחבה הענקית שהיתה ליד ביתנו, איזור אל-ג'אמע אל-אחמר², להבערת המדורה המרכזית. הימים ימי מלחמת העולם והיטלר צורף כיעד נוסף להמן להישרף במדורה. הוכנה מדורה ענקית בגובהה שחברי התנועה עמלו רבות בהכנתה. נחפר בור עמוק, תקעו בו עמוד גבוה וקשרו סביבו עצים וכמות גדולה של קניב (קנבוס) יבשים שמתלקחים במהירות

1 מנהיג חברת הילדים שארגנו את אסוף העצים והמדורה בג'אמע אל-אחמר, האיזור שבו גרנו, היה יעקב בוקאעי הי"ד. הוא עלה ארצה באמצע שנות הארבעים, גייס במלחמת השיחרור לחיל המודיעין והוטל עליו להתחזות לפליט פלסטיני ולהמלט לירדן עם זרם הפליטים. בתחילת דרכו הוא נתפש, נשפט על ריגול וניתלה בירדן. עד כמה שידוע לי גופתו לא נמצאה ולא הובאה לקבר ישראל

2 בלילות תשעה באב, נהגו לספר את סיפור בית הכנסת אל-אחמר שהיה ברחבה זו ושבעקבות התאסלמות הממונה עליו, הפכו למסגד אל-ג'אמע אל-אחמר בלב ליבה של שכונת היהודים. לימים נהרס המסגד ולא נבנה מחדש אלא בימים אלה, כפי שסופר לי, אחרי כמה מאות שנים של חורבן.

עת, היה רובה ציד וכדורגל. שאלתי פעם את אמא לגבי עיסוקו של האב שנראה לי עשיר במיוחד. תחילה התחמקה מתשובה ולבסוף אמרה לי שהוא שודד, אך אסור לדבר על זה. לא הבנתי איך ומה הוא שודד ומדוע לא מושיבים אותו בבית הסוהר. תשובה ממשית לא קיבלתי אך נדרשתי לא לשאול שאלות מיותרות על אותו שכן. הוא היה כנראה מפינור שניהל עסקים בשולי החוק. הסביבה שהיתה מודעת לכוחו יראה מפניו ולא דיברה על מעלליו.

עדנאן הצעיר היה תלמיד טוב של אביו והתנהג באופן ששום ילד אחר לא הרשה לעצמו. יום אחד התפנציר הכדורגל שלו. הלכתי יחד אתו לחנות שהיה באפשרותה לתקן תקרים מסוג זה. בחירת הזמן לביקור בחנות היתה מכוונת לשעה שבעל הבית נעדר ורק אמו הזקנה היתה נוכחת שם. אחרי שהיא תקנה את הפנצ'ר ועדנאן בדק שאין דליפת אוויר, הוא בשמחה רבה הודיע לה "אכלנאהא עליכי" (שהוא לא ישלם לה). היא נרעשה כולה "ילעאן אבוכ, אספר לבני והוא כבר יטפל בך". עדנאן שוב צהל "אכלנאהא עליכי" והסתלק מהחנות. יום אחר הזמין אותי עדנאן להצטרף אליו לציד בשדות. לא שאלתי שאלות והלכתי יחד אתו. נכנסנו ויצאנו מבוסתנים, הוא לא קטף פירות, אך צד כאוות נפשו ציפורים ואיש לא פצה פה וצפצף. האיכרים לבטח ידעו מי אביו.

בלודאן ומטעיה.

הבר מצווה של מרדכי במבג'י

במאי 1945 הוזמנתי, יחד עם אבא ואחי אליהו, לחגיגת בר המצווה של מרדכי

במבג'י, חבר ושכן. באותם ימים, שליהי מלחמת העולם השנייה, בר מצווה היה נחוג באופן צנוע ביותר. לא באולם מפואר ולא בארוחה דשנה, אלא בבית המשפחה בקהל מצומצם ועם כיבוד קל בלבד. במרכז החגיגה הייתה, כמובן, דרשת הבר מצווה שנכתבה בדרך כלל על ידי

המוסלמית. הופתעתי שבסופו של דבר הבינה משפחת אבו מחמוד שלא יוכלו להכניע את פטמה ויאלצו להרוג אותה מבלי שיצליחו לכפות עליה את דעתם. בסופו של דבר היא גם נישאה לפאוזי.

עלי, בן זקוניו של אבו מחמוד היה צעיר ממני בשנה. נהגנו לשחק יחד בחצר הבית ולהסתובב בכפר ובבוסתנים של אביו. הייתי כבן 9 כשבוקר אחד הזמין אותי ללכת אתו כדי לקטוף אגוזים ירוקים. שמחתי להצעה והצטרפתי אליו ואל חבר שהביא עמו. הלכנו דרך ארוכה בלתי מוכרת לי בין גדרות אבן ועל גבי טרסות, במורד ההר, בניגוד לכיוון שדותיו של אבו מחמוד שהיו במעלה ההר. הגענו לבוסתן יפהפה שלא היה מוכר לי, במרכזו התנשא עץ אגוז ענקי. חששתי להיכנס שמא הבוסתן איננו שייך לאבו מחמוד, אך עלי הבטיח לי שהבוסתן הוא שלהם ושאביו, בניגוד לעמדתו הרגילה, מרשה לנו הפעם לקטוף מן העץ אגוזים ירוקים. השתכנעתי, נכנסתי לבוסתן וטיפסתי על העץ. עלי וחברו חכו למטה לאסוף את האגוזים שאזרוק להם מלמעלה. לא עבר זמן רב ושני בחורים צעירים נכנסו לבוסתן כשבידיהם מקלות. כשהבחינו בעלי ובחברו הם רצו לעברם במקלות מונפים כשהם מקללים אותם בקולי קולות.

עלי וחברו מיד נמלטו ושני הבחורים דלקו אחריהם, ניצלתי את ההזדמנות שהם התרחקו ולא הבחינו בי, קפצתי למטה וברחתי בכיוון הפוך מהרודפים. רצתי מבוהל בכל כוחי עד שאבדתי קשר עין עם אותו בוסתן. הלכתי והלכתי כדי לחזור הביתה, אך משום מה לא הגעתי לשום מקום מוכר. אחרי שעות של הליכה היה ברור לי שאבדתי את דרכי. בינתיים עלי חזר לביתו בלעדי, וכשבוששתי לבוא אמא החלה לדאוג וגייסה את בני המשפחה וחברים לחיפושים אחרי. חלק מהמחפשים הלכו בעקבות

הנחיותיו של עלי, אך הוא חשש לספר את האמת על מה שעולל ובעצם הטעה את המחפשים. הוא גם לא ידע באיזה כיוון ברחתי. רק לפנות ערב כשאני מותש, צמא מאד ורעב מאד, מצאתי את דרכי וחזרתי מבויש לכפר שם נתקלתי במחפשים.

המפינור

בשכנות לנו בבלודאן היה בית רחב מידות ומפואר שבו קייט נכבד דרוזי גאה. הכרתי את שני בניו, הבכור ששמו אינו זכור לי, ועדנאן הצעיר שהיה בשנתיים או שלוש מבוגר ממני. לבכור היתה מכונית ספורט מהודרת, צעצוע נדיר מאד באותם הימים, ולצעיר, כבן 13 באותה

הרב ושאת תוכנה וניסוחיה המליציים בר המצווה עצמו לא הבין.

ישבנו בחצר הבית, חולקו שקיות עם בונבונים צבעוניים ומרדכי נשא את דרשתו בשטף ובקול צלול. מיד עם תום הדרשה עלה האב, יצחק, על הבמה המאולתרת ומסר בשמחה רבה עתה הודיעו לו כי ברלין נכבשה על ידי הצבא הסובייטי. הקהל פרץ בקריאות שמחה והחל להתפזר. אבא הציע שנלך העירה, שם לדעתו יהיו חגיגות ניצחון שכדאי יהיה לחזות בהן. יצאנו שמחים ועליזים בהליכה נמרצת לכיכר המרכזית "אל מרגיה". כבר בהתקרבו לכיכר התחלנו להיסחף בין זרמי אנשים שהלכו לכיכר. ציפיותינו לאירווע גדול ומרשים הרקיעו שחקים. אך תחת אירוועי השמחה בכיכר הפכנו לשותפים בהפגנת ענק שטיבה התבהרה כשבחור הונף על הכתפיים והחל מנצח על קריאות "פלסטין בלאדנה וליהוד כלאבנה" (פלסטין ארצנו והיהודים כלבינו). אבא התעשת מהר והחליט לעלות מיד על החשמלית הראשונה לכיוון באב תומה ומשם לפנות לשכונה והביתה. החשמלית התנהלה תחילה באיטיות רבה בגלל הקהל שעמד בדרכה וכעבור זמן קצר נעצרה לחלוטין. לא נשארה לנו ברירה אלא לרדת, להיטמע בקהל ולנסות להיחלץ כדי להגיע הביתה במהירות האפשרית. חששנו מאד שמא מישוה יזהה אותנו והקהל יעשה בנו לינץ'. לא הוצאנו הגה כדי שהמבטא היהודי לא יסגיר אותנו. הלכנו שלובי ידיים וועדים מפחד בדרך הקצרה ביותר הביתה. כשהגענו לפתחה של השכונה היהודית נתקלנו בבריקאדה שחסמה את הכניסה לשכונה ובחורים יהודים חמושים מכל הבא עמדו מאחרי הבריקאדה כדי להגן על הכניסה לשכונה. השומרים פינו לנו דרך ונתבקשנו למהר הביתה ולחסום שם את כל הכניסות. כשהגענו מצאנו שהדודים, הרון ודאוד, כבר הספיקו לחסום את הכניסה ברהיטים ובעצים כשהאחד חמוש בגרזן והשני במכוש. עלינו לגג כדי לצפות על הנעשה מסביב וראינו את השכן חמוש ברובה הצייד שלו, מבוצר בעמדת ירי שיצר לעצמו.

פחדתי מאד מהפוגרום הצפוי ושאלתי את עצמי איך אני עצמי אתגונן אם יפרצו הביתה. לא עלה בדעתי שום רעיון להגנה אקטיבית וחשבתי לעצמי שהטוב ביותר יהיה להתחבא במרתף בפינתו החשוכה ביותר. מאוחר יותר נודע לנו שההמון שנערך לביצוע פרעות ביהודים פוזר על ידי המשטרה כשהסתבר לה שהיהודים התארגנו להגנה עצמית והתקפה עליהם תגרום לחללים רבים מקרב הפורעים. אסון כבד מאד נמנע באותו לילה.

רצח מסייה פרנקו

ב-1945 בעת המאבק האלים בשלטון הצרפתי, נסגר בית ספר "אליאנס" ונתפס על ידי הז'נדרמריה הסורית. המנהל מסייה מיפאנו הטיל על מסייה פרנקו, מורה בכיר

בבית הספר, לעקוב אחר הנעשה בבית הספר ולדווח לו. מסייה פרנקו גר סמוך לביתו של סבא במרחק כמה מאות מטרים מבית הספר. מדי פעם מסייה פרנקו בא לבית הספר ועמד על המתרחש בו. חלק מהז'נדרמים הכירו אותו מביקוריו אלה, אך הוא לא תקשר אתם משום שלא ידע ערבית.

באחת השבתות אחרי ביקור שערך בבית הספר, הלך יחד עם בנו טוטו לאזור הצאלחיה. יש אומרים שהלך לדווח למנהל מסייה מיפאנו על הנעשה בבית הספר ויש אומרים שפניו היו למשרד החינוך. זה היה יום נאה לטיול, ללא מהומות ברחובות. דו"ד הרון ודאוד יצאו גם הם לנשום מעט אוויר (ראחו ישמו אלהאואה) וביקשו לעמוד על הנעשה בעיר. הם הזמינו אותי להצטרף אליהם. אחרי שעברנו את קולנוע Roxy והתקרבו לקולנוע Empire נתקלנו בשריונית בריטית שסיירה ברחוב. באחד הקטעים, לא רחוק מאתנו, נראתה התקהלות סביב מהומה שאת טיבה לא בררנו. נמנענו מהתקרבות מחשש להתפתחות מהומות ומיהרנו לחזור הביתה. בדרך עברנו ליד ביתו של סבא שבסמוך לו גרה כאמור משפחת פרנקו. הייתה התקהלות ליד הבית, שם נודע לנו שהבן טוטו חזר הביתה בלעדי אביו. הוא סיפר כי בעת שהיה בסביבה שעברנו בה הצביע אחד הז'נדרמים שהיה ברחוב על אביו וצעק שהוא מרגל. לא נדרש יותר מכך וההמון החל לרדוף אחריו. מסייה פרנקו היה נמוך וכבד גוף ולא היה מסוגל להתרחק מהרודפים. בנו טוטו, שהיה באותה עת בן 14, רץ לעבר השריונית הבריטית שסיירה שם וביקש מהחיילים לסייע בחילוץו של אביו מן ההמון. החיילים דחפו את טוטו מפניהם והתעלמו מבקשתו. לא עזרו תחינתיו והוא נאלץ לברוח הביתה שכן גם הוא לא ידע ערבית וחשש שיפגעו גם בו. הוא הגיע הביתה כל עוד נפשו בו וסיפר על האירווע. מיד התנדבו מספר אנשים ויצאו לחיפושים. אחרי שעות של חיפושים לא עלה בידם לאתר את האב מסייה פרנקו. כל שעות אחר הצהרים ניסו להרגיע את מדאם פרנקו בתקווה שבעלה ימצא בריא ושלם. היה מי שטען שיש לו מידע שמסייה פרנקו נעצר ונמצא בידי המשטרה. מאוחר יותר הסתבר שזו הייתה בדיה וכי מסייה פרנקו נרצח. רק בלילה נתגלתה גופתו שהושחתה. הוא נקבר עוד באותו לילה מחשש פורעים.

בנאת דואק

שלוש אחיות קשישות בודדות, קרובות רחוקות שלנו, גרו בקצה העליון של רחוב היהודים. לפי מיטב זכרוני שתיים מהן היו רווקות שלא נישאו מעולם והשלישית הייתה גרושה. המבוגרת שבהן, מז'לי, הייתה בעברה מורה בבית הספר "אליאנס" שקיבלה את הכשרתה בצרפת. הן חיו בשכנות טובה עם שכן לא יהודי. יום אחד הציע להן השכן להפקיד בידי את חסכוניתיהן תוך הבטחה לתשואה גבוהה. בתמימותן הרבה הן הפקידו בידיו סכום משמעותי וציפו בביטחון לעתיד. אחרי שחלפו חודשים

אמיד, שאצלו עבד מירו מוגרבי, בן דודתו של אבי. הייתי אמור לבצע שליחויות - להביא מי שתייה לעובדים ולאורחים מברז ציבורי קרוב, כ-100 מ' משם, להזמין קפה מ"הקהואגיי" שדוכנו היה ליד אותו ברז, לקרוא לסבלים מהחאן שממול או לעגלון, אבו עבדאללה, שחנה בקרבת מקום. לא הייתי כשיר ולא נדרשתי לבצע תפקידים מורכבים הרבה יותר. את זמני ביליתי בעיקר בטיפוס על השקים המאוחסנים שם, בביקורים בחנויות סמוכות - בעיקר אצל העטאר (מוכר הבשמים) שיח' מוחמד ואצל מוכר הממתקים אנואר. בתמורה לעבודתי קיבלתי "משכורת" זעירה שאותה אבא כנראה העביר בעסקה סיבובית. התרגיל כולו נועד לשחרר את אמא מנוכחותי בבית בימי החופשה מבית הספר.

בראיהם טוטח מקק לעיתים קרובות לשירותיהם של שלושה סבלים - עלי, אחמד ועבד אל קאדר, שעבדו כשותפים בחאן שמול בית המסחר שלו. סבלים אלה נשכרו לסידור שקי האורז, הסוכר והקפה שהוא ייבא, להוריד, לשקול ולהעביר לקונים את השקים שמכר. משקל השקים נע בין 80-100 קילו שלסבלים לא הייתה כל בעיה עם נשיאתם. אך מדי פעם בראיהם טוטח ייבא גם שקי יוטה. אלה היו מגיעים בחבילות ענקיות שעשויות היו לשקול עד 250 קילו. היחיד מבין הסבלים שהיה מסוגל לשאת אותן על גבו היה עבד אל קאדר. כשהוא נשא משקל זה היו עלי ואחמד תומכים בו משני צידיה של החבילה. יום אחד קרס גבו של עבד אל קאדר תחת חבילת היוטה והוא נשכב אין אוניום, מתפתל בכאבים עזים. הוא נאלץ לשכב חודשים מספר עד שהבריא דיו כדי לבצע עבודות קלות. כשהתברר לעלי ולאחמד שעבד אל קאדר לא יוכל לחזור לתפקוד מלא, הם התנערו ממנו ושילחו אותו לגורלו. עבד אל קאדר היה כורדי שגויס לצבא התורכי במלחמת העולם הראשונה, הועבר עם יחידתו לדמשק ונתקע בה עם סיום המלחמה, רחוק מביתו וממשפחתו. בהעדר אמצעים, הוא נשאר בה והתפרנס יחד עם שותפיו המקומיים מהסבלות. עתה כאשר גבו נפגע וכושרו ירד, שותפיו התנערו ממנו והוא נותר חסר כל. ברוב רחמיו תמך בו בראיהם טוטח במשך כמה חודשים והפך אותו אחר כך לסבל הבית. תחילה הטיל עליו עבודות קלות ביותר וכשמצבו השתפר הוא ביצע גם עבודות מאומצות יותר. שותפיו לשעבר ערביים לא נקפו אצבע כדי לעזור לו - **הכורדי**.

והשכן לא החזיר אגורה שחוקה, הן פנו אליו וביקשו את הקרן בצרוף התשואה שהובטחה. תחת זאת הוא השיב שהן מעולם לא הפקידו בידיו סכום כלשהו ואין לו שום חוב כלפיהן. לא עלה בדעתן לפנות למשטרה, כי ברור היה להן שידן בכל מקרה תהיה על התחתונה. הן יצטרכו לשחד הן את המשטרה, הן את התביעה והן את השופט כדי לטפל בתלונתן מבלי שתובטח תוצאה חיובית כלשהי.

הונאה נבזית זו התפרשה על ידי כביטוי נוסף ליחס הרע של הסביבה המוסלמית כלפי יהודים חסרי אוניום. אך כי ידוע לכולנו שגם יהודים הונו יהודים והונו אחרים. אולם, בהבדל ממקרה זה, שבסוריה לא עולה על דעת הנפגע לפנות למשטרה, שכן ברור לו שידו תמיד תהיה בכל מקרה על התחתונה.

אפליית מוסלמים שאינם ערבים

1. חוטבי העצים

סוחרים שמכרו עצים להסקה, נהגו להסתובב ברחובות העיר כשבולי העץ למכירה עמוסים על גבי גמלים. בהתאם לסוג העץ ולקושי בחיתוכו גייס הסוחר את מספר החוטבים הדרושים לחיתוך בולי העץ לגזרים בגודל הנדרש על ידי הקונה. הסוחר עם גמליו והחוטבים הנלווים היו מסתובבים בעיר עד למציאת קונה. משנמצא קונה פרקו את המטען מגב הגמלים, העצים היו נשקלים במשקל מיוחד ע"י אל-קבאני (בעל מאזניים מסוג קבאן) והחוטבים היו מבצעים את הנדרש מהם. כשמלאי העצים אזל בביתנו, נהגנו לקנות בבת אחת מטען של שלושה או ארבעה גמלים. יום אחד קנה אבא מטען שנשאו שלושה גמלים כשהחוטבים היו, אבו חמדי, שהיה מוכר לנו היטב, חמדי בנו וחוטב תורכי שהלך גם הוא מספר שעות אחרי הגמלים עד שאבא קנה את מטענם. אחרי שהעצים נשקלו הודיע חמדי לבחור התורכי שעליו להסתלק שכן רק הוא ואביו יחתכו את העצים. התורכי היה המום. הוא לא דיבר ערבית טובה, אך ידע לטעון שמתחילת היום הוא הולך אחרי הגמלים עוד לפני שחמדי ואביו הצטרפו. שזכותו קודמת. אך חמדי החזק עמד על שלו ודרש שהתורכי יסתלק. התחילה קטטה וכשהונפו הגרזינים חששנו מרצח בפתח ביתנו. אבא נאלץ להתערב ושכנע את אבו חמדי שירסן את בנו ויקצו מכסת עצים גם לתורכי. בסופו של דבר הקצו לתורכי חלק קטן מהמגיע לו והמסכן, שידו הייתה על התחתונה, נאלץ להשלים עם קיפוחו. בעיני לא היה זה סתם מקרה של יחסי כוחות ודחיקת החלש כדי להרוויח על חשבוננו, אלא ביטוי של אפליה מובנית על רקע לאומי. בעיני חמדי לתורכי המאוס לא מגיע כלום ולא חשוב כמה הוא הלך אחר הגמלים.

2. עבד אל קאדר

בימי החופשה מבית הספר ביליתי ימים רבים בשוק "אל בזוריה" בבית המסחר של בראיהם טוטח, יבואן יהודי